

“Qəhrəmanlı və digərləri Azərbaycana qarşı” iş üzrə
(Şikayət № 36503/11)

QƏRAR

Strasburq şəhəri, 8 oktyabr 2015-ci il

“Qəhrəmanlı və digərləri Azərbaycana qarşı” iş üzrə İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə) aşağıdakı tərkibdə,

Andraş Şayo, *Palatanın Sədri*,

Elizabet Şteyner,

Xanlar Hacıyev,

Paulu Pinti de Albuquerke,

Linus-Aleksandr Sisilianos,

Erik Möse,

Dmitri Dedov, *hakimlər*,

habelə *Məhkəmənin Bölmə Katibinin müavini* Andre Vampaşın iştirakı ilə,

15 sentyabr 2015-ci ildə bağlı qapılar arxasında Palatada müzakirə edərək, həmin gün aşağıdakı Qərarı qəbul etdi:

PROSEDUR

1. “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın (bundan sonra – “Konvensiya”) 34-cü maddəsinə əsasən, insan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə (bundan sonra – “Avropa Məhkəməsi”) Azərbaycanın vətəndaşları olan Fuad Əli oğlu Qəhrəmanlının, Zəlimxan Adil oğlu Məmmədlinin və Namizəd Heydər oğlu Səfərovun Azərbaycana qarşı verdiyi 36503/11 №-li şikayətlə 1 iyun 2011-ci ildə iş baxılmasına başlandı.

3. Ərizəçilər xüsusilə iddia etdilər ki, çoxsaylı saxtakarlıq halları ilə əlaqədar olaraq onların seçki dairəsində seçkilər azad və ədalətli olmamışdır və onların passiv seçki hüququ seçkilərdə pozuntulara dair şikayətlərinə müvafiq hakimiyyət orqanlarının effektiv baxmaqdan boyun qaçırması ilə pozulmuşdur.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

5. Ərizəçilər müvafiq olaraq 1975, 1957 və 1955-ci illərdə anadan olmuşdur və Bakı şəhərində yaşayırlar.

32. Ali məhkəmə, aşağı instansiya məhkəməsinin dəlili ilə razılaşaraq, ərizəçinin şikayətini 6 dekabr 2010-cu ildə rədd etmişdir. O həmçinin əlavə etmişdir ki, ərizəçilərin şikayəti və Bakı apellyasiya məhkəməsinin qərarı Konstitusiya məhkəməsi haqqında Qanunun 63.4-cü maddəsi nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirilməlidir, hansı ki, müəyyən etmişdir ki, Konstitusiya məhkəməsinin qərarları qətidir və hər hansı orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi şəkildə təfsir edilə bilməz. Bu baxımdan Ali məhkəmə aşağıdakıları göstərmişdir: “7 noyabr 2010-cu il [parlament seçkilərinin nəticələri 22 noyabr 2010-cu il seçkilərinin nəticələri haqqında protokolla [MSK] etibarlı hesab edilmişdir və 125 seçki dairəsindən bütün namizədlər parlament üzvləri tərəfindən müəyyən edilmişdir.

Seçkilərin nəticələri haqqında yuxarıda adı çəkilən protokol MSK-nın 22 noyabr 2010-cu il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir və [həmin tarixdə] seçkilərin nəticələrinin yekun protokolu [DSK] yekun protokolları ilə və əlavə sənədlərlə birlikdə seçkilərin nəticələrinin yoxlanılması və təsdiq edilməsi üçün Konstitusiyaya məhkəməsinə təqdim edilmişdir.

7 noyabr 2010-cu il seçkilərinin [parlament] nəticələri haqqında Konstitusiyaya məhkəməsinin 29 noyabr 2010-cu il tarixli plenumunun qərarı ilə 22 noyabr 2010-cu il seçkilərinin nəticələri haqqında MSK-nın yekun protokolu Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinin 100.2, 100.12, 108.2 və 171.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun hesab edilmiş və 125 seçki dairəsi üzrə, o cümlədən 33 sayılı Xətai birinci seçki dairəsi üzrə seçkilərin nəticələri təsdiq edilmişdir, həmin qərar çıxarıldığı ana yekun qərar olmuşdur.

Bu qərardan irəli gəlir ki, Konstitusiyaya məhkəməsi 33 sayılı Xətai birinci seçki dairəsində səsvermə və ya seçkilərin nəticələrini müəyyən etmə zamanı baş verə biləcək, seçicilərin öz iradəsini bildirməsinə mane ola biləcək halları müəyyən etməmişdir.

Yuxarıda adı çəkilən qərarın [Konstitusiyaya məhkəməsinin] qəti olmasını və hər hansı orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi şəkildə təfsir edilə bilməsinin mümkünsüzlüyünü nəzərə alaraq, məhkəmə hesab edir ki, appelyasiya məhkəməsinin qərarı [ərizəçilərin şikayətlərinin rədd edilməsi haqqında] dəyişiklik edilmədən saxlanılmalıdır”.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

A. SEÇKİ MƏCƏLLƏSİ

1. Seçki komissiyaları: qərarları qəbul etmə sistemi, tərkibi və proseduru

33. Azərbaycan Respublikasında seçkilər və referendumlar seçki prosesi ilə bağlı olan (maddə 17) məsələləri geniş miqyasda gözdən keçirə biləcək seçki (referendum) komissiyaları tərəfindən təşkil edilir və keçirilir. Azərbaycan Respublikasında seçki komissiyaları sisteminə aşağıdakı komissiyalar: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi seçki (referendum) komissiyası (MSK), dairə seçki (referendum) komissiyaları (DSK), məntəqə seçki (referendum) komissiyaları (MnSK) daxildir (maddə 18.1).

34. İstənilən səviyyədə hər bir seçki komissiyasının müvafiq seçki komissiyasının üzvlərinin açıq səsvermə yolu ilə seçdiyi sədri və iki katibi var. İstənilən səviyyəli hər bir seçki komissiyasının sədri Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən siyasi partiyayı, katiblərin hər biri isə Milli Məclisdə deputatları azlıq təşkil edən siyasi partiyaları və müstəqil deputatları təmsil etməlidir (maddə 19.3).

35. Seçki komissiyasının iclası sədr tərəfindən, habelə komissiyanın həlledici səs hüquqlu üzvlərinin azı 1/3 hissəsinin tələbi ilə çağırılır (maddə 19.5). Seçki komissiyasının iclasları komissiyanın həlledici səs hüquqlu üzvlərinin ən azı 2/3 hissəsi iştirak etdikdə səlahiyyətli hesab edilir (maddə 19.10). İstənilən komissiyanın qərarlarının qəbul edilməsi üçün iştirak edən üzvlərin ən azı 2/3 hissəsi tələb olunur (maddələr 28.2, 34.3 və 39.3).

36. MSK Milli Məclis tərəfindən seçilmiş 18 üzvdən ibarətdir. MSK-nın 6 üzvü birbaşa təyin edilmişdir və deputatları Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən və onların namizədliyini təqdim edən siyasi partiyayı, 6 üzvü heç bir siyasi partiyaya mənsub olmayan (müstəqil) və onların namizədliyini təqdim edən deputatları, 6 üzvü deputatları Milli Məclisdə azlıq təşkil edən və onların namizədliyini təqdim edən siyasi partiyaları təmsil edir. Müstəqil deputatları MSK-da, bir qayda olaraq, namizədlikləri onlar tərəfindən irəli sürülmüş müstəqil, dövlət qulluğunda olmayan hüquqşünaslar təmsil edirlər. İki namizəd aidiyyəti tərəflər arasında: bir namizəd Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən siyasi partiyanın nümayəndələri ilə, digər namizəd isə deputatları Milli Məclisdə azlıq təşkil edən siyasi partiyaların nümayəndələri ilə razılaşıdırılır (maddə 24).

37. Hər DSK MSK tərəfindən seçilmiş doqquz üzvdən ibarətdir. DSK-nın üç üzvünün namizədliyi deputatları Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən siyasi partiyayı MSK-da təmsil edən komissiya üzvləri tərəfindən, üç üzvünün namizədliyi deputatları Milli Məclisdə azlıq təşkil edən siyasi partiyaları MSK-da təmsil edən komissiya üzvləri tərəfindən, üç üzvünün namizədliyi isə heç bir siyasi partiyaya mənsub olmayan Milli Məclis deputatlarını MSK-da təmsil edən komissiya üzvləri tərəfindən təqdim edilir. DSK üzvlüyünə namizədləri MSK-da siyasi partiyaları təmsil edən komissiyanın üzvlərinə müvafiq siyasi partiyaların yerli təşkilatları da təqdim edə bilərlər. Heç bir siyasi partiyaya mənsub olmayan deputatları MSK-da təmsil edən komissiya üzvləri tərəfindən dairə seçki komissiyasına irəli sürülmüş namizədlərin ikisi maraqlı tərəflərlə: bir namizəd deputatları Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən siyasi partiyayı Mərkəzi Seçki Komissiyasında təmsil edən komissiya üzvləri ilə, digər namizəd deputatları Milli Məclisdə azlıq təşkil edən siyasi partiyaları MSK-da təmsil edən komissiya üzvləri ilə razılaşdırılır (maddə 30).

38. Hər bir MnSK-nın tərkibi müvafiq DSK tərəfindən təyin edilən altı üzvdən ibarətdir. Məntəqə seçki komissiyasının iki üzvünün namizədliyi deputatları Milli Məclisdə çoxluq təşkil edən siyasi partiyayı DSK-da təmsil edən komissiya üzvləri tərəfindən, iki üzvünün namizədliyi deputatları Milli Məclisdə azlıq təşkil edən siyasi partiyaları dairə seçki komissiyasında təmsil edən komissiya üzvləri tərəfindən, iki üzvünün namizədliyi isə heç bir siyasi partiyaya mənsub olmayan Milli Məclis deputatlarını DSK-da təmsil edən üzvlər tərəfindən təqdim edilir. MnSK üzvlüyünə namizədləri DSK-da partiyaları təmsil edən DSK üzvlərinə müvafiq siyasi partiyaların yerli təşkilatları, heç bir siyasi partiyaya mənsub olmayan Milli Məclis deputatlarını təmsil edən DSK üzvlərinə isə seçicilər və seçicilərin təşəbbüs qrupları təklif edə bilərlər. Bu namizədlər Azərbaycan Respublikasının müvafiq seçki dairəsinin ərazisində daimi yaşayan vətəndaşları olmalıdır (maddə 36).

2. Seçki mübahisələrinə baxılması

39. Namizədlər və digər maraqlı tərəflər vətəndaşların seçki hüquqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) həmin qərarın dərc edildiyi və ya alındığı, hərəkətin (hərəkətsizliyin) baş verdiyi gündən və ya maraqlı şəxsin bu haqda məlumat aldığı gündən sonrakı üç gün müddətində şikayət edə bilərlər (maddə 112.1).

40. Belə şikayətlər bilavasitə yuxarı seçki komissiyasına təqdim edilə bilər (maddə 112.2). Əgər şikayətə ilkin olaraq aşağı seçki komissiyası tərəfindən baxılırsa, yuxarı seçki komissiyası aşağı seçki komissiyasının qərarını ləğv etmək, məsələnin mahiyyəti üzrə qərar qəbul etmək və ya məsələyə yenidən baxılması haqqında göstəriş vermək hüququna malikdir (maddə 112.9). DSK-nın qərarından və ya hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) MSK-ya, MSK-nın qərarından və ya hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) isə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət edilə bilər (maddə 112.3).

41. Əgər şikayətdə göstərilən qanun pozuntuları cinayət hesab olunarsa, müvafiq seçki komissiyası müvafiq orqana müraciət edə bilər. MSK bununla bağlı əsaslandırılmış qərar qəbul etməlidir. Müvafiq prokurorluq orqanı bu məlumata üç gün ərzində baxır (maddə 112.4).

42. Qeydə alınmış namizədin qeydiyyatının ləğv edilməsi barədə işlərə baxılarkən seçki komissiyası vətəndaşların və vəzifəli şəxslərin məlumatını dinləmək, zəruri sənədləri və materialları tələb etmək və almaq hüququna malikdir (maddə 112.8).

43. Müvafiq seçki komissiyası seçkilərin gedişi zamanı seçki komissiyasına daxil olan hər bir şikayət üzrə qərarı üç gün müddətində, səsvermə günündə və ya növbəti gündə daxil olan şikayət üzrə isə (lakin səsvermə günündən gec olmayaraq), səsvermə günü və yaxud növbəti gün dərhal qəbul edir (maddə 112.10).

44. Vətəndaşların seçki hüququnu pozan hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) və qərarlardan şikayətlərin araşdırılması məqsədi ilə MSK-nın nəzdində doqquz nəfərdən ibarət müvafiq ekspert qrupları yaradılır (maddə 112-1.1).

45. Əgər ərizəçi iclasda iştirak etmək barədə öz arzusunu bildirmişsə, iclasdan bir gün əvvəl ərizəçi şəxsən, telefon və ya poçt vasitəsilə iclasın yeri və vaxtı barədə xəbərdar edilir (maddə 112-1.7).

46. Məhkəmələr seçki komissiyalarının qərarlarından şikayətlərə üç gün ərzində (Seçki məəcəlləsi ilə daha qısa müddət nəzərdə tutulmadığı halda) baxmalıdır. Məhkəmənin qərarından şikayət üç gün ərzində yuxarı instansiya məhkəməsinə verilə bilər (maddə 112.11).

47. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə, Mülki Məcəlləsinə və İnzibati Xətalər Məcəlləsinə uyğun olaraq seçki prosesinə qanunsuz müdaxilə edən və ya seçicilərin və namizədlərin seçki hüquqlarını digər formada pozan şəxslər cinayət, mülki və ya inzibati məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər (maddə 115).

3. Səslərin hesablanması, protokolların tərtib edilməsi və seçkilərin nəticələrinin təsdiq edilməsi

48. Səsvermə məntəqəsində səsvermə gününün sonunda səslər hesablandıqdan sonra MnSK səsvermə məntəqəsində səsvermə nəticələrini təsbit edən seçkilərin yekun protokollarını üç orijinal nüsxədə tərtib edir (106.1-106.6-cı maddələr). MnSK yekun protokolunun bir nüsxəsini digər sənədlərlə birlikdə 24 saat ərzində müvafiq DSK-ya göndərir (maddə 106.7). DSK MnSK-nın yekun protokollarının hər birinin və əlavə edilmiş sənədlərin qanunauyğunluğunu və nəticələrdə uyğunsuzluğunun olub-olmamasını yoxlayır (maddə 107.1). MnSK-nın bütün yekun protokolları təhvil verildikdən sonra DSK səsvermə günündən iki gün keçənədək müxtəlif məntəqə seçki komissiyalarının nəticələrini ümumiləşdirir və dairə üzrə səsvermənin ümumiləşdirilmiş nəticələrini əks etdirən üç orijinal nüsxələrdə yekun protokolunu tərtib edir (107.2-107.7-ci maddələr). DSK yekun protokolunun bir nüsxəsini digər sənədlərlə birlikdə səsvermə günündən sonrakı iki gün ərzində MSK-ya təqdim edir (maddə 107.4). MSK Dairə seçki komissiyalarının hər bir protokolunun qanunauyğunluğunu və nəticələrində uyğunsuzluğun mövcudluğunu (maddə 108.1) yoxlayır və bütün dairələrdə seçkilərin nəticələrini əks etdirən yekun protokolunu tərtib edir (maddə 108.2).

49. Konstitusiya məhkəməsi seçkilərin nəticələrini yoxlayır və təsdiq edir (maddə 171.1). MSK bu məqsədlə səsvermə günündən sonrakı 20 gündən gec olmayaraq dairə seçki komissiyalarının protokollarını qoşma sənədlərlə birlikdə yoxlayır və onları 48 saat ərzində Konstitusiya məhkəməsinə təqdim edir (maddə 171.2).

50. Konstitusiya Məhkəməsi göstərilən sənədləri aldıqdan sonrakı 10 gün müddətində müvafiq mütəxəssisləri cəlb etməklə həmin sənədlərin bu Məcəlləyə uyğunluğunu yoxlayır. Bu 10 günlük müddət zərurət olduğu halda uzadıla bilər (maddə 171.3).

B. KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ HAQQINDA QANUN

51. Konstitusiya məhkəməsi haqqında Qanunun 63.4-cü maddəsində nəzərdə tutulur: “Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz”.

III. MÜVAFIQ BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

A. SEÇKİ HÜQUQU SAHƏSİNDƏ VİCDANLI TƏCRÜBƏ KODEKSİ

52. Hüquq Vəsiti ilə Demokratiya Uğrunda Avropa Komissiyasının (Venetsiya komissiyası) 51-ci və 52-ci plenar iclaslarda (5-6 iyul və 18-19 oktyabr 2002-ci il) qəbul etdiyi seçki hüququ sahəsində vicdanlı təcrübə Məcəlləsindən müvafiq çıxarışlar (hakim prinsiplər və izahedici məruzə (CDL-AD(2002)23rev) xüsusilə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“Seçkilərlə bağlı hakim prinsiplər

...3. Prosesual zəmanətlər

3.1. Seçkilərin neytral orqan tərəfindən təşkil edilməsi

a. Seçki qanunvericiliyinə əməl edilməsinə görə məsuliyyəti neytral orqan daşmalıdır.

b. İnzibati orqanların siyasi hakimiyyət orqanlarından qeyri-asılılığın çoxillik təcrübəsinin olmadığı yerdə, bütün səviyyələrdə, ümummilliyət səviyyəsindən ayrıca seçki məntəqəsində müstəqil, neytral seçki komissiyaları yaradılmalıdır.

c. Mərkəzi seçki komissiyası daimi fəaliyyət göstərən orqan olmalıdır.

d. Onun tərkibinə aşağıdakılar daxil olmalıdır:

i) məhkəmə hakimiyyətinin heç olmazsa, bir nümayəndəsi;

ii) artıq parlamentdə təmsil edilmiş və ya səsə daha çox səs faizini toplamış partiya nümayəndələri; bu şəxslər seçki məsələlərinə yaxşı bələd olmalıdır.

Onun tərkibinə aşağıdakılar daxil ola bilər:

iii) daxili işlər nazirliyinin nümayəndəsi;

iv) milli azlıqların nümayəndələri.

e. Siyasi partiyalar seçki komissiyalarında bərabər şəkildə təmsil edilməli və ya bu neytral orqanların fəaliyyətinə nəzarət etmək imkanına malik olmalıdır. Bərabərlik ciddi və proporsional qəbul edilməlidir...

h. Yaxşı olardı ki, seçki komissiyalarının qərarları qiymətləndirilmiş səs çoxluğu ilə və ya konsensusla qəbul etsinlər...

3.3. Effektiv şikayət sistemi

a. Bütün seçki məsələləri üzrə şikayət etmə seçki komissiyasında və ya məhkəmədə həyata keçirilir. Parlamentə seçkilərlə bağlı şikayət əvvəlcə birbaşa parlamentdə aparılır. İstənilən halda məhkəmədə son şikayətin verilməsinə icazə olmalıdır.

b. Prosedur əvvəlcə formal baxımından sadə olmalıdır və xüsusilə şikayətlərin qəbul edilən olmasına münasibətdə çox da mürəkkəb olmamalıdır...

d. Şikayət ərizələrinə baxan orqana, xüsusilə, seçmək və seçilmək hüququ, o cümlədən seçici siyahıları, namizədlərin müəyyən tələblərə uyğunluğu, seçki kampaniyalarının keçirilməsini tənzimləyən qaydalara lazımi qaydada əməl edilməsi və seçkilərin nəticələri kimi məsələlərə baxmaq səlahiyyəti verilməlidir.

e. Yol verilən pozuntuların seçkilərin nəticələrinə təsir etmək təhlükəsi mövcud olduğu hallarda, şikayət ərizələrinə baxan orqana seçkiləri ləğv etmək səlahiyyəti verilməlidir. O həmçinin seçkilərin bütün nəticələrini və ya yalnız ayrı-ayrı seçici dairələri və ya seçki məntəqələri üzrə nəticələri ləğv etmək imkanına malik olmalıdır. Müvafiq rayonda seçkilərin nəticələri ləğv edildiyi halda yeni seçkilər təşkil edilməlidir.

f. Müvafiq seçki dairəsi üzrə qeydiyyatdan alınan bütün namizədlərin və seçicilərin şikayət etmək hüququ olmalıdır...

g. Şikayət ərizələrinin verilmə və baxılma müddəti qısa olmalıdır (birinci instansiyada hər bir hərəkət üçün üç gündən beş günədək).

h. Şikayət edən tərəfi hər iki tərəfin dinlənəcəyi araşdırma qaydası ilə təmin etmək lazımdır.

i. Yuxarı seçki komissiyası şikayət ərizələrinə baxan orqan rolunda çıxış etdiyi hallarda *ex officio*¹ təshih etmək və ya aşağı seçki komissiyasının qərarını ləğv etmək imkanına malik olmalıdır...

İzahedici məruzə

...3.1. Seçkilərin neytral orqan tərəfindən təşkil edilməsi

68. Yalnız siyasi motivli manipulyasiyanın şəffaflığı, qərəzsizliyi və ya müstəqilliyi seçkiqabağı prosesdən nəticələrin emalınadək seçki prosesinin lazımi qaydada keçirilməsini təmin edəcəkdir.

69. İnzibati orqanların siyasi hakimiyyətdən çoxillik qeyri-asılılıq təcrübəsinə malik olan ölkələrdə dövlət qulluqçuları seçkilər haqqında qanunu siyasi təzyiqə məruz qalmadan tətbiq edirlər. Beləliklə, seçkilərin inzibati orqanlar tərəfindən daxili işlər nazirliyinin nəzarəti altında təşkil edilməsi normal və qəbul edilə biləndir.

70. Lakin plüralist seçkilərin təşkil edilməsi üzrə kiçik təcrübəyə malik olan ölkələrdə hakimiyyətin öz istəyini icra etdirmək üçün inzibati orqanlara təzyiq göstərmək riski böyükdür. Yerli hakimiyyətə milli müxalifət nəzarət etsə belə, bu həm mərkəzi, həm də yerli hakimiyyətə tətbiq ediləndir.

71. Bax buna görə də seçkilərin lazımi qaydada keçirilməsi üçün və ya heç olmazsa, pozuntuların olması barədə ciddi şübhələrin aradan qaldırılması üçün milli səviyyədə tutmuş seçki məntəqələri səviyyəsində müstəqil, neytral seçki komissiyaları yaradılmalıdır...

3.3. Effektiv şikayət vermə sistemi

92. Seçkilər haqqında qanunun normaları kağızda qalan sözlərdən daha təsirli olması üçün şikayətlərə baxan orqana seçkilər haqqında qanunun pozulmasından şikayət etmək imkanını nəzərdə tutulmalıdır. Bu, xüsusilə, seçkilərin nəticələrinə tətbiq ediləndir: vətəndaşlar onları səsvermənin gedişində pozuntulara əsaslanaraq etiraz edə bilirlər. Bu həmçinin seçkilərə qədər

qəbul edilən, xüsusilə seçmək hüququ, seçici siyahıları və namizədlərin irəli sürülməsi, namizədlərin yararlılığı, seçki kampaniyalarını və kütləvi informasiya vasitələrindən və ya partiyaların maliyyələşdirilməsindən sərbəst istifadəni tənzimləyən qaydalara əməl edilməsi ilə bağlı olan qərarlara tətbiq ediləndir.

93. İki mümkün həll mövcuddur:

- şikayətlərə ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələr, xüsusi məhkəmə və ya konstitusiya məhkəməsi baxa bilər;

- şikayətlərə seçki komissiyası baxa bilər. Məhkəmələrin, bir qayda olaraq, seçki məsələlərində daha az təcrübəsi olduğu üçün, komissiyaların məhdud ixtisasa malik olduğu sonuncu sistemin xeyrinə çoxlu dəlillər mövcuddur. Lakin, şikayət etmək üçün yuxarı komissiya birinci instansiya, səlahiyyətli məhkəmə isə ikinci instansiya olduqda, məhkəmə yoxlmasının hər hansı formasının ehtiyat tədbiri kimi varlığı yaxşı olardı...

95. Şikayət proseduru istənilən halda seçkilərə qədər qəbul edilməli olan qərarlara münasibətdə mümkün qədər qısa olmalıdır. Bu baxımdan iki təhlükədən çəkinmək lazımdır: birincisi şikayət prosedurunun seçki prosesini ləngitməsindən, ikincisi isə seçkilərdən əvvəl qəbul edilə biləcək, lakin sonradan qəbul edilən şikayətlər üzrə qərarı ləngidən effektin olmamasından ibarətdir. Bundan əlavə, seçkilərin nəticələri haqqında qərarlar, xüsusilə gərgin siyasi vəziyyətdə, həddən artıq çox vaxt aparmamalıdır. Bu isə o deməkdir ki, şikayət üçün müddətlər çox qısa olmalıdır və şikayətə baxan orqan qərarı mümkün qədər tez çıxarmalıdır. Lakin, şikayəti mümkün etmək və müdafiə hüquqlarının həyata keçirilməsini və ölçülüb-biçilmiş qərara təminat vermək üçün müddətlər kifayət qədər uzun olmalıdır. Birinci instansiyada üç gündən beş günə qədər olan müddət (həm şikayətlərin verilməsi, həm də qərarların çıxarılması üçün) seçkilərə qədər qəbul edilməli olan qərarların əsasını təşkil edir. Bununla bərabər qərarların çıxarılması üçün ali və konstitusiya məhkəmələrinə daha çox zaman ayrılması yolveriləndir.

96. Prosedur həm də sadə olmalıdır və xüsusi şikayət formulyarlarının seçicilərə təqdim edilməsi buna şərait yarada bilər. Formalizmi aradan qaldırmaq və buna görə, əsasən siyasi cəhətdən həssas işlərlə bağlı qəbul edilməzlik haqqında qərarlardan çəkinmək lazımdır...

99. Belə şikayətləri vermək hüququ mümkün qədər daha geniş dairəyə verilməlidir. Seçki dairəsində hər bir seçiciyə və seçkilərdə iştirak edən hər bir namizədə şikayət etmək imkanı verilməlidir. Lakin seçicilərin seçkilərin nəticələri ilə bağlı şikayətləri üçün məntiqli yetərsay tələb oluna bilər.

100. Hər iki tərəfin dinləndiyi araşdırmadan ərizəçilərin şikayət etmə hüququnun təmin edilməsinin vacibliyi baxımından şikayət etmə proseduru məhkəmə xarakteri daşmalıdır.

101. Şikayətlərə baxan orqanların səlahiyyətləri də vacibdir. Əgər pozuntular seçkilərin nəticələrinə təsir edə bilərsə, yəni yerlərin bölüşdürülməsinə toxuna bilərsə, onlar seçkiləri ləğv etmək səlahiyyətinə malik olmalıdır. Bu ümumi prinsipdir, lakin təshih etmək üçün açıq olmalıdır, yəni ləğvetmə bütün ölkəni və ya seçki dairəsini əhatə etmək zərurəti ilə deyil, əksinə olaraq, yalnız bir seçki məntəqəsinin nəticələrini ləğv etmək mümkün olmalıdır. Bu iki ifratçılıqdan yaxa qurtarmağa imkan verir: pozuntunun yalnız kiçik bir əraziyə aid olduğu halda, seçkilərin ümumilikdə ləğv edilməsi və toxunulan ərazinin həddən artıq kiçik olması səbəbindən ləğv etmədən imtina edilməsi. Nəticələrin ləğv edildiyi ərazilərdə seçkilər təkrar keçirilməlidir.

102. Əgər şikayətlərə baxan orqanlar yuxarı komissiyalar olarsa, onlar aşağı seçki komissiyalarının *ex officio* qərarlarına düzəliş etmək və ləğv etmək imkanına malik olmalıdır...”.

**B. AVROPADA TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ ƏMƏKDAŞLIQ TƏŞKİLATININ
DEMOKRATİK TƏSİSATLAR VƏ İNSAN HÜQUQLARI BÜROSUNUN
(ATƏT/DTİHB) 7 NOYABR 2010-CU İL PARLAMENT SEÇKİLƏRİNDƏ MÜŞAHİDƏ
MİSSİYASININ YEKUN HESABATI (VARŞAVA şəhəri, 25 YANVAR 2011-ci il)
(BUNDAN SONRA – ATƏT-in HESABATI)**

53. ATƏT-in hesabatından müvafiq çıxarışlar aşağıdakıları nəzərdə tutur:

“..IV. Seçki sistemi və hüquqi əsas

A. Seçki sistemi

Parlament seçkiləri majoritar sistem üzrə keçirilir. Parlament üzvləri 125 birmandatlı dairələr üzrə birbaşa səsvermə yolu ilə beş il müddətinə seçilir. Daha çox səs toplayan namizəd seçilmiş hesab edilir...

V. Seçkilərin keçirilməsi

7 noyabr parlament seçkiləri MSK-nın rəhbərlik etdiyi, 18 üzvdən ibarət olan seçki orqanlarının üçpilləli sistemi ilə keçirilmişdir. 125 DSK və 5 175 MnSK fəaliyyət göstərir. Bu seçki komissiyaları beş il müddətinə təyin edilən daimi orqanlardır. MSK üzvləri parlament tərəfindən, DSK MSK tərəfindən, MnSK isə müvafiq DSK-lar tərəfindən seçilir...

Seçki Məcəlləsinə uyğun olaraq bütün seçki komissiyalarının tərkibi siyasi qüvvələrin parlamentdə bölüşdürülməsini əks etdirir: parlamentdə çoxluq təşkil edən (yəni “Yeni Azərbaycan” partiyasının), müstəqil namizədlər qisminə seçilmiş parlament üzvlərinin və parlament azlığının (parlamentdə təmsil edilən qalan siyasi partiyalar kimi müəyyən edilir) seçdiyi üzvlərin irəli sürdüyü üzvlərə üç eyni kvota ayrılmışdır.

Bu formul olduqca mübahisəli olaraq qalır, çünki o təcrübədə bütün komissiyalarda həlledici çoxluq təşkil edən hakimiyyətəyönlü qüvvələrin seçkilərin keçirilməsində üstün rolunu müəyyən edir. Bundan əlavə, bütün seçki komissiyalarının sədrləri qanun nöqtəyi-nəzərindən parlament çoxluğu ilə təyin edilir. Bu üstün rol seçkiləri keçirən orqanların müstəqilliyinə və qərəzsizliyinə inamı sarsıdır və ictimaiyyətin onlara inamını təmin etmir. ATƏT/DTİHB və Venesiya komissiyası dəfələrlə tövsiyə etmişdir ki, mövcud formula seçki komissiyasının hakimiyyətəyönlü qüvvələrin hakimiyyəti altında olmamasını və ictimaiyyətin, xüsusilə, seçkilərin nəticələrini mübahisə edən siyasi partiyaların inamını qazanmasını təmin edə biləcək üsulla yenidən baxılsın. Bu tövsiyəyə baxılmamışdır...

ATƏT/DTİHB-in seçkilərə nəzarət missiyasının uzunmüddətli müşahidəçiləri MSK-nın fəaliyyətini ümumilikdə səmərəli və peşəkar kimi qiymətləndirmişdir, çünki seçki prosesinə texniki hazırlıqdan söhbət gedirdi. Lakin onlar, ümumilikdə göründüyü kimi, “Yeni Azərbaycan” partiyasının namizədlərinin və ya müvafiq vəzifə tutan və yenidən həmin vəzifəyə seçilən müstəqil namizədlərin mənafeyi üçün fəaliyyət göstərmiş dairə seçki komissiyalarının qərəzsizliyinə münasibətdə ciddi şübhələrinin olduğunu bildirmişdilər. DSK-nın bitərəf olmaması namizədlərin qeydiyyatına alınması və seçki mübahisələrinə baxılması prosesində daha aşkar görünmüşdür...

XIV. Seçki günü

Seçki günü ümumilikdə sakit və dinc şəraitdə keçsə də, beynəlxalq müşahidəçilər çoxlu sayda ciddi çatışmazlıqlar və prosessual pozuntular, o cümlədən səsvermə qutularına bülleten atmalar haqqında məlumat vermişdi...

A. Açıış və səsvermə

...Beynəlxalq müşahidəçilər baş çəkilməmiş seçki məntəqələrinin 89%-i barəsində səsverməni ümumilikdə pozitiv qiymətləndirmiş və eyni zamanda baş çəkilməmiş seçki məntəqələrinin 11%-də səsverməni neqativ qiymətləndirmişdir ki, bu da, sistemli pozuntulara işarə edərək, cüzi bir hissədir (1 247 seçki məntəqəsindən 127). Səsvermə zamanı daha çox qeyd edilən prosessual pozuntular dəfələrlə səsverməyə qarşı vacib zəmanət olan mürəkkəblə işarələməyə aid olmuşdur. Baş çəkilən məntəqələrin 12%-də gözlə görünməyən mürəkkəb izinin olub-olmaması ilə bağlı seçicilərin hamısı yoxlanılmışdır, 8%-də isə seçicilərin hamısının barmağı gözlə görünməyən mürəkkəblə işarələnməmişdir. Səsvermənin müşahidə edildiyi məntəqələrdən iyirmi üç MnSK-da seçicilərin gözlə görünməyən mürəkkəblə işarələnilib-ışarələnmədiyini ümumiyyətlə yoxlamamışdır, 12 MnSK-da isə seçicilərin barmağı işarələnməmişdir. Beynəlxalq müşahidəçilər yeddi seçki məntəqəsindən məlumat vermişdir ki, artıq işarələnməsinə baxmayaraq, seçicilər səsverməyə buraxılmışdır...

Beynəlxalq müşahidəçilər baş çəkilən 100 seçki məntəqəsində seçici siyahılarında bir sıra oxşar imzaları, habelə 63 halda isə səsvermə qutularına bülleten atmanı qeyd etmişdir ki, bu da kifayət qədər say təşkil edir. Qrup şəklində səsvermə baş çəkilən seçki məntəqələrinin 7%-də, nümayəndə vasitəsilə səsvermə 2%-də və dəfələrlə səsvermə 1%-də qeyd edilmişdir. Şəxsiyyəti təsdiq edən heç bir sənəd təqdim edə bilməməsinə baxmayaraq, baş çəkilən 25 seçki məntəqəsində seçicilər səsverməyə buraxılmışdır...

Baş çəkilən seçki məntəqələrinin 7%-də bəzi seçicilər öz bülletenini gizli doldurmamışdır. Həmçinin beynəlxalq müşahidəçilər bir şəxsən, səsvermənin gizliliyini potensial şəkildə pozaraq, bəzi seçicilərə “yardım etdiyi” 12 halı qeyd etmişdir...

Beynəlxalq müşahidəçilər seçki məntəqələrində və kənarında 65 gərginlik halı, seçicilərin kimə səs verməli olmasına 25 təsir göstərmək cəhdi və seçicilərin 9 qorxudulma halı haqqında xəbər vermişdir. Onlar həmçinin seçki məntəqələrinin yaxınlığında və onların ərazisində təşviqat hallarının və təşviqat materiallarının olmasını qeyd etmişdir. 79 seçki məntəqəsində səlahiyyəti olmayan şəxslər aşkar edilmişdir və 19 halda prosesə müdaxilə etmişdir və ya prosesə rəhbərlik etmişdir.

Namizədlərin, partiyaların və seçki bloklarının vəkalətli şəxsləri baş çəkilən seçki məntəqələrinin 91%-də, ölkədaxili bitərəf müşahidəçilər isə 56%-də iştirak etmişdir... Beynəlxalq müşahidəçilər müşahidəçilərin və vəkalətli şəxslərin seçki məntəqələrindən çıxarılma hallarını və onların təzyiqə, həbsə və ya fiziki təzyiqə məruz qalma hallarını qeyd etmişdir. Təəssüf ki, beynəlxalq müşahidəçilər 114 seçki məntəqəsində müşahidə aparmaq imkanından məhrum edilmişdir.

B. Səslərin sayılması

Müşahidə olunan 152 hesablamadan 105-nin pozitiv qiymətləndirilməsinə baxmayaraq, müşahidəçilər 47 halda (32%) səslərin sayılmasını neqativ qiymətləndirmişdir ki, bu da çox böyük hissədir. 14 halda daşınan və ya stasionar səsvermə qutusunda bülletenlərin sayı seçki siyahılarında olan imzaların və ya ev şəraitində səsvermə üçün yazılı ərizələrin sayını aşmışdır və 31 səsvermə qutusunda əvvəlcədən bülleten salınması ehtimalını verən bülleten topası və ya

yığıını vardı. MnSK az sayda işlərdə səsələrin sayılmasını başqa otaqda həyata keçirmişdir. 13 seçki məntəqəsində seçkilərin nəticələri təhrif edilmişdir.

Müşahidə edilən səs hesablamalarının dördə birindən çoxunda əhəmiyyətli sayda prosessual xəta və nöqsanların olması barədə xəbər verilmişdir. Çoxlu sayda MnSK seçici siyahılarında seçici imzalarının sayının (61 hal), toplanmış uçotdan çıxma vəsiqələrinin (25 hal) və ya ev şəraitində səsvermə haqqında ərizələrin (25 hal) hesablaması və protokola daxil edilməsi kimi qanunla nəzərdə tutulan əsas müqayisə prosedurlarını yerinə yetirməmişdir. İyirmi səkkiz MnSK səsvermə başa çatdıqdan sonra istifadə olunan bülletenləri ləğv etməmişdir, 33 MnSK isə korlanmış bülletenləri ayrıca zərfə qoymamışdır. Əlli bir MnSK müqayisə prosedurları zamanı əldə edilən rəqəmlərin hamısını bülleten qutuları açılanadək protokol layihəsinə daxil etməmişdir və 41 MnSK-da onların riyazi ziddiyyətsizliyi təkrar yoxlanılmamışdır. Səsvermənin müşahidə edildiyi beş seçki məntəqəsində bülleten qutularının üzərində möhürlər qutuların açılma anına qədər saxlanılmamışdır və 13 halda onların seriya nömrələri seçki məntəqəsinin açıldığı ana layihə protokoluna daxil edilənlərlə eyni olmamışdır.

Bülletenlərin etibarlılığı həmişə məntiqli və ardıcıl üsulla müəyyən edilməmişdir (müvafiq olaraq 16 və 14 halda) və səsələrin hesablanmasının müşahidə edilən 42 halda mübahisəli bülletenlərin etibarlılığı məsələsini MnSK səsvermə yolu ilə həll etməmişdir. Müşahidə edilən 31 hesablamada bülletenlərdə hansı işarənin qoyulduğunu bütün iştirakçılar görə bilməmişdir və 12 halda MnSK üzvlərinə və ya müşahidəçilərə onların tələbi ilə bülletenlərə baxmağa icazə verilməmişdir. Müşahidə edilən 48 səs hesablanmasında müəyyən edilən məlumatlar layihə protokoluna daxil edilənə qədər açıqlanmamışdır. 10 seçki məntəqəsində hesablanmada səlahiyyəti olmayan şəxslər iştirak etmiş, altı seçki məntəqəsində isə belə şəxslər prosesə müdaxilə etmiş və ya prosesə rəhbərlik etmişdir. 12 seçki məntəqəsində MnSK üzvü olmayan şəxslərin səsələrin hesablanmasında iştirak etməsi qeyd edilmişdir...

XVI. Şikayətlər və seçkilərdən sonrakı müraciətlər

A. Seçkilərdən sonra şikayətlərə MSK tərəfindən baxılması

MSK noyabrın 22-dək 73-ü 50 seçki dairəsində seçki nəticələrinin etibarsız sayılması tələblərinin olduğu 120-dən çox şikayətə baxmışdır. Ərizəçilər xüsusilə hərbi hissələrdə bülletenlərin salınması, dəfələrlə səsvermə və digərlərinin yerinə səs vermə, səlahiyyəti olmayan şəxslərin səs verməsi, icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxilə olunması və təzyiq göstərilməsi, müşahidəçilərə mane olunması, səsələrin hesablanması və yekun vurulması zamanı qanun pozuntusu, habelə MnSK və DSK protokolları arasında ziddiyyətlər kimi kobud pozuntulara istinad etmişdir. Onlar həmçinin seçkilərlə bağlı qanun pozuntularını törətməsi ehtimal olunan vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların məsuliyyətə cəlb edilməsini tələb etmişdir.

Şikayətlərə MSK tərəfindən baxılması lazımi prosedur və şəffaflıqdan uzaq idi; şikayətlərin araşdırılması işin təhvil verildiyi və yalnız öz rəyi qısa şəkildə izhar edən və MSK-nin əksər üzvlərinin həmişə şərtsiz olaraq qəbul edilən təftiş qrupunun bir üzvü tərəfindən təkbəşinə aparılmışdır. MSK-nın iclaslarında şikayətlərin mahiyyəti müzakirə olunmamışdır. Şikayətlərə ciddi şəkildə baxılmasından imtina etmək üçün, mübahisənin əsas mətləbini müəyyən etmək əvəzinə formal əsaslara istinad edilmişdir. Bir dəfə MSK şikayətçinin ərizədə olan imzası ilə onun şəxsiyyətini təsdiq edən sənəddə olan imzasının fərqli olduğu halda, ərizəçi ilə əlaqə saxlamağa cəhd edilmədən, şikayətə mahiyyəti üzrə baxılmasının zəruriliyini müzakirə edirdi. Pozuntular haqqında bir neçə ərizəni imzalamış müşahidəçinin imzalarında ziddiyyətin olmasına əsaslanaraq və MSK müşahidəçilərin ərizələrdə göstərilən müddət ərzində seçki məntəqələrinə baş çəkməsinin mümkünsüz olduğunu ehtimal edərək, bəzi şikayətləri rədd etmişdir.

MnSK protokolları kimi sübut qismində təqdim edilən sənədlər orijinal olmaması adı altında icaslarda baxılmamış və müzakirə edilməmişdir. Bir qrup adamın avtobuslarda gəzdirilməsinin və dəfələrlə səs verməsinin təsdiq edildiyi şikayətlərə cavab olaraq, MSK sədri iclas zamanı bildirdi ki, MSK yalnız seçki məntəqələrinin ərazisində baş verən hadisələrə baxır və qalan heç nəyin MSK-ya aidiyyəti yoxdur. Ərizəçilər onların şikayətlərinin baxıldığı çox az icaslarda iştirak etmişdir və iclasa çox az vaxt qalmış bildiriş aldıqdan şikayət etmişdir. Onlar həm də şikayətlərinin MnSK və DSK tərəfindən qəbul olunmadığını iddia etmişdir. Hətta DSK öz qərarlarını vaxtaşırı olaraq bir neçə gün ərzində poçtla ərizəçilərə göndərsə belə, MSK ərizələrin qanunla müəyyən edilən üçgünlük müddət xaricində verildiyini əsaslandıraraq, sonrakı şikayətləri rədd etmişdir...

B. Şikayətlərə məhkəmələr tərəfindən baxılması

MSK-nın qərarlarından 60-dan çox şikayət Bakı Appelyasiya Məhkəməsinə verilmişdir və onların hamısı rədd edilmişdir. Məhkəmə şikayət ərizəçilərinin dəlillərini ciddi şəkildə araşdırmadan MSK-nın bütün qərarlarını dəyişiklik etmədən qüvvədə saxlamışdır. Məhkəmə, kiçik istisna olmaqla, bütün işlər üzrə şahidləri dəvət etməmiş və şikayət ərizəçilərinin təklif etdiyi şahid ifadələrini araşdırmamışdır. məhkəmə qərarının əsaslandırma hissəsində işdə iştirak edən şəxslərin istinad etdiyi sübutları qəbul etməkdən imtina motivlərinin göstərilməsi Mülki prosessual məəcəldə birbaşa nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, məhkəmə şahidləri dəvət edilmədiyinin və ifadələrini dinlənmədiyinin səbəblərini qərarlarda göstərməmişdir.

Şikayət ərizəçilərinin qabaqcadan MSK-ya verdikləri sənədlərin əslinin onlara qaytarılması tələbləri, bir qayda olaraq, rədd edilmişdir. İşlərin birində ərizəçi MSK-nın seçki məntəqəsində quraşdırılan kameranın qeydlərini sübut kimi təqdim etmək öhdəliyi haqqında məhkəmə qarşısında vəsatət qaldırmışdır. MSK hüquqşünası bildirmişdi ki, video yazılar arxivdədir və onları təqdim etmək mümkün deyil. Məhkəmə nə dinləmə zamanı, nə də öz qərarında vəsatətə baxmamışdır. MnSK tərəfindən təsdiq edilən, MSK-nın web-saytında yerləşdirilən nəticələrdən fərqlənən nəticələr haqqında protokollar icaslarda təqdim edilmiş, lakin təkrar hesablamalardan sonra ziddiyyətlərin aşkar edilmədiyi MSK-nın izahatları ilə razılaşan məhkəmə tərəfindən nəzərə alınmamışdır.

ATƏT/DTİHB seçkilərə nəzarət missiyası Ali məhkəmə tərəfindən baxılan təxminən 30 iş haqqında məlumatlandırılmışdır. Seçkilərlə bağlı olan, ATƏT/DTİHB seçkilərə nəzarət missiyasının məhkəməyə göndərdiyi məlumat sorğuları cavabsız qalmışdır. Məhkəmə MSK və Bakı Apellyasiya Məhkəməsi tərəfindən şikayətlərə baxılan zamanı baş vermiş pozuntu və nöqsanlara baxmamışdır və bütün şikayətləri rədd etmişdir. Şikayət ərizəçilərinin nümayəndələri təsdiq etmişdir ki, dinləmə barədə yalnız başlanmasına bir və ya iki saat qalmış bildiriş almışlar. Ümumilikdə məhkəmələr effektiv hüquqi müdafiə vasitəsinə təqdim etməmişdir və ölkə qanunvericiliyinə heç vaxt əməl etməmişdir.

C. Nəticələr haqqında yekun protokolun tərtib edilməsi və təsdiqlənməsi

Mərkəzi seçki komissiyası 22 noyabr seçkilərinin nəticələri haqqında yekun protokolu MSK qərarlarının məhkəmələrdə şikayət edilmə müddətləri başa çatanaqəd tərtib etmiş və Konstitusiya məhkəməsinə göndərmişdir. Protokol 18 MSK üzvündən 17-si tərəfindən imzalanmışdır. Bütün işlərə Bakı apellyasiya məhkəməsi tərəfindən baxıldığı və apellyasiya məhkəməsinin qərarlarından Ali məhkəməyə şikayət etmə müddəti başa çatmadığı halda, Konstitusiya məhkəməsi seçkilərin nəticələrini 29 noyabr tarixli yekun qərarla təsdiq etmişdir. Bu aidiyyəti şəxsləri məhkəmə müraciət etmək üçün konstitusiya hüquqlarını həyata keçirmək imkanından faktiki olaraq məhrum etmişdir”.

**C. AVROPA ŞURASI PARLAMENT ASSAMBLEYASININ QƏTNAMƏSİNƏ
HƏMMƏRUZƏÇİLƏR PEDRO ARQAMUNTUN (*PEDRO AGRAMUNT*) VƏ TADEUŞ
İVİNSKİNİN (*TADEUSZ IWINSKI*) İZAHAT MEMORANDUMU W 2062(2015)
“AZƏRBAYCANDA DEMOKRATIYA İNSTİTUTLARININ FƏALİYYƏTİ” («*THE
FUNCTIONING OF DEMOCRATIC INSTITUTIONS IN AZERBAIJAN**)**

54. Ardınca izahat memorandumundan çıxarışlar göstərilmişdir:

“...4. Seçkilər

...27. Seçki məcəlləsinə gəldikdə isə, 2008-ci ilin martında Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının demokratik təsisatlar və insan hüquqları Bürosu (ATƏT/DTİHB) və Venesiya komissiyası məcəlləyə dəyişiklik layihəsi ilə bağlı birgə rəy hazırlamışdır. [Milli Assambleya] dəyişiklikləri 2 iyun 2008-ci ildə qəbul etmişdir. ATƏT/DTİHB və Venesiya komissiyasının Seçki məcəlləsinə qəbul edilən dəyişikliklərlə bağlı digər birgə rəyi 2008-ci ilin iyununda qəbul edilmişdir. Bundan əlavə Seçki məcəlləsi əlavə olaraq 2010-cu ilin iyununda, 2012-ci ilin aprelində və 2013-cü ilin aprelində dəyişdirilmişdir, lakin əsas məsələlər, xüsusilə müstəqil olmayan seçki orqanlarının tərkibinin yenidən formalaşdırılması işlənilib hazırlanmamışdır.

28. Həm məruzəçilər 20 dekabr 2012-ci il tarixli “Vəzifə və öhdəliklərin Azərbaycan tərəfindən yerinə yetirilməsi” (“*The honouring of obligations and commitments by Azerbaijan*”) haqqında əvvəlki məruzəsində Venesiya komissiyasının əvvəlki tövsiyələrinin nəzərə alınmaması faktı ilə bağlı narahatçılıqlarını bildirmişdir. MSK və dairə seçki komissiyalarının tərkibi, namizədlərin qeydiyyatına alınması, müşahidəçilər, seçici siyahısı və onun dəqiqliyi, habelə şikayət və müraciətlərə baxılma prosedurları daha çox narahatçılıq yaratmışdır. Venesiya komissiyasının tövsiyələrinə baxmayaraq, o vaxtdan bəri seçki orqanlarının tərkibinin, namizədlərin və seçicilərin qeydiyyatına alınmasının yaxşılaşdırılması üçün Seçki məcəlləsinə dəyişiklik edilməmişdir.

29. Mərkəzi seçki komissiyası parlament tərəfindən təyin edilir: üzvlərinin 1/3-i çoxluq tərəfindən, 1/3-i azlıq tərəfindən və sonuncu üçdə biri parlamentin bitərəf üzvləri tərəfindən irəli sürülür. Nəzəriyyədə qəbul edilə bilən sistem kimi görünsə də, bu formul təcrübədə hakimiyyətyönlü qüvvələri həlledici çoxluqla təmin edir və müxalifətə aid olan komissiya üzvlərinin yoxluğuna gətirib çıxarır. [Qeyd: "...həmçinin baxın, ATƏT/DTİHB və Venesiya komissiyasının 2008, 2005, 2004 və 2003-cü illərdə buraxılan əvvəlki seçki hesabatları və birgə rəyləri. Burada əvvəlki seçkilərin təcrübəsindən irəli gələrək dəfələrlə göstərilmişdir ki, nəzəri olaraq parlamentin “müstəqil” bölmələri və ya kiçik partiyaların təyin etdiyi komissiya üzvləri əslində hakim partiyanın xeyrinə səs verməyə meyllidir, xüsusilə, CDL-AD(2003)015, CDL-AD(2004)016rev, CDL-AD(2005)029 və CDL-AD(2008)011" baxın.] Qanuna görə bütün seçki komissiyalarının sədrləri parlament çoxluğu ilə təyin edilir. Dairə seçki komissiyaları Mərkəzi seçki komissiyası, məntəqə seçki komissiyaları isə müvafiq dairə seçki komissiyaları tərəfindən təyin edilir. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, komissiyanın tərkibi seçki orqanlarının müstəqilliyini azaldır və bununla da seçki prosesinə olan inamı yox edir...

32. ...Seçki komissiyalarının tərkibində müstəqilliyin vacibliyi... seçki komissiyalarının tərkibinə hakimlər birliyinin heç olmazsa bir nümayəndəsinin daxil edilməsini tövsiyə edən Venesiya komissiyası tərəfindən dəfələrlə vurğulanmışdır. Bu nəticələr yekunda Venesiya komissiyasının Azərbaycan Seçki məcəlləsinə dəyişikliklər layihəsi üzrə rəyində əks olunmuşdur...”.

HÜQUQ

I. KONVENSIYAYA 1 №-Lİ PROTOKOLUN 3-CÜ MADDƏSİNİN EHTİMAL OLUNAN POZUNTUSU

55. Ərizəçilər Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsinə və Konvensiyanın 13-cü maddəsinə istinadla şikayət etmişdir ki, onların parlament seçkilərində iştirak etdikləri seçki dairəsində seçki qanunvericiliyinin ciddi pozuntuları baş vermişdir ki, bu da seçicilərin əsil iradəsini müəyyən etməyi mümkünsüz etmiş və bu səbəbdən onların azad seçkilərdə namizəd kimi iştirak etmək hüququna xələl yetirilmişdir. Ölkədaxili hakimiyyət, o cümlədən seçki komissiyaları və məhkəmələr onların şikayətlərinə lazımi qaydada baxmamış və seçki qanunvericiliyinin yuxarıda qeyd edilən pozuntuları ilə bağlı onların iddialarını araşdırmamışdır. Xüsusilə, onların şikayətinə Ali məhkəmə tərəfindən baxılması öz təsirini itirmişdir, çünki seçkilərin nəticələri Konstitusiya məhkəməsi tərəfindən təsdiq edilmişdir. Ərizəçilər həm də iddia etdilər ki, hökumətyönlü siyasi qüvvələr hakim mövqə tutmaqla bütün səviyyələrdə seçki komissiyalarının struktur tərkibində komissiya üzvləri tərəfindən seçkilərin nəticələrinin müxalif namizədlərin ziyanına saxtalaşdırılmasına yol vermişdir və onun səmərəli şəkildə araşdırılmasından boyun qaçırma səbəblərindən biri olmuşdur.

56. Hazırkı işin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla Avropa məhkəməsi ehtimal edir ki, bu şikayət yalnız Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsinə uyğun olaraq baxılmalıdır və Konvensiyanın 13-cü maddəsinə uyğun olaraq ayrıca baxılması tələb olunmur. Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsi nəzərdə tutur ki:

“Razılığa gələn Yüksək Tərəflər qanunvericilik hakimiyyət orqanlarının seçimi zamanı xalqın öz iradəsini azad şəkildə ifadə etməsini təmin edən şərtlərdə gizli səsvermə yolu ilə azad seçkiləri məntiqli uyğun dövriliklə keçirməyi öhdələrinə götürür”.

A. ŞİKAYƏTİN MƏQBULLUĞU

57. Avropa məhkəməsi qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin “a” yarım bəndi baxımından açıq-aşkar əsassız deyildir. O həmçinin qeyd edir ki, şikayət digər hər hansı əsaslara görə qeyri-məqbul deyildir. Buna görə də, mahiyyəti üzrə baxılması üçün şikayət məqbul elan edilməlidir.

B. ŞİKAYƏTİN MAHİYYƏTİ

1. Tərəflərin dəlilləri

58. Azərbaycan hakimiyyəti qeyd etmişdir ki, ölkədaxili qanunvericilik seçkilərlə bağlı olan şikayətlərə DSK, MSK, appelyasiya məhkəməsi və Ali məhkəmə tərəfindən baxılmasının təsirli mexanizmini müəyyən edir.

59. Seçki komissiyalarının struktur tərkibinə gəldikdə, Azərbaycan hakimiyyəti iddia etmişdir ki, hər üç mərhələdə komissiyaların üzvləri parlamentdə siyasi partiyaların üç kateqoriyasını: çoxluğu, bitərəfləri və qalan partiyaların (azlığın) partiyasını təmsil etmişdir. Bir halda ki, bu qüvvələrdən hər biri komissiyaların üzvlərinin üçdə birini təmsil etmişdir, mövcud sistem təmin edir ki, partiyalardan heç biri digər iki partiya münasibətdə hakim mövqedə olmasın.

60. Azərbaycan hakimiyyəti qeyd etmişdir ki, ərizəçilərin seçki ilə bağlı şikayətləri Seçki məəcəlləsinə və digər müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq seçki komissiyaları və məhkəmələr tərəfindən tam və ciddi şəkildə baxılmışdır. Şikayətə əvvəlcə MSK-nın iclasında rəy təqdim etmiş MSK ekspert qrupunun üzvü tərəfindən baxılmışdır. MSK qərarı əsaslandırılmışdır. Mərkəzi seçki komissiyası “müxtəlif siyasi partiyaları, o cümlədən ərizəçilərin [özlərinin] siyasi

partiyalarını təmsil edən..., ərizəçilərin iddialarını dəstəkləməyən müşahidəçilərin böyük əksəriyyətinin izahatını almışdır. MSK bu izahatlar əsasında qərara gəlmişdir ki, ərizəçilərin iddiaları əsassızdır.

61. Nəticədə Azərbaycan hakimiyyəti qeyd etmişdir ki, ərizəçilər Bakı apelyasiya məhkəməsinin iclası haqqında lazımi qaydada məlumatlandırılmışdır və onlardan ikisi orada iştirak etmiş və məhkəməyə izahat vermişdir. İki ərizəçi də Ali məhkəmənin iclasında iştirak etmişdir. Şikayətə Ali məhkəmə tərəfindən baxılmasının effektivliyinə gəldikdə isə, Azərbaycan hakimiyyəti qeyd etmişdir ki, Ali məhkəmə nəinki “mexaniki olaraq” Konstitusiya məhkəməsinin qərarına “istinad etmiş”, həm də şikayətin aid edilən bütün hüquqi aspektlərini bütövlükdə gözədən keçirmişdir.

62. Ərizəçilər iddia etmişdir ki, seçki komissiyaları müstəqil olmamış, hakimiyyətyönlü namizədlər üçün müxtəlif ədalətsiz üstünlüklər yaratmaq məqsədilə Azərbaycan Hökumətinin təsiri və nəzarəti altında fəaliyyət göstərmişdir. İlk baxışdan hakim partiya nümayəndələrinin hər seçki məntəqəsində yerlərin üçdə birinə formal şəkildə malik olduğu görünərsə də, əslində komissiyaların müstəqil və parlamentdə azlıq təşkil edən partiyaları təmsil edən digər üzvləri də hakim partiyaya yardım etmiş və hakimiyyətin göstərişlərinə əməl etmişdir. Bundan əlavə, qanuna görə istənilən səviyyəli hər seçki komissiyasının sədri parlamentdə çoxluq təşkil edən partiya tərəfindən irəli sürülmüşdür. Beləliklə, təcrübədə sistem hakimiyyətyönlü qüvvələrə hər bir seçki komissiyasında səmərəli şəkildə üstünlük təşkil etməyə imkan vermişdir.

63. Ərizəçilər iddia edirdi ki, müvafiq DSK-lar yol verilən pozuntulara yerində baxmamış, hətta “bir çox qanun pozuntusunu” fəal şəkildə təşviq etmişdir. Buna baxmayaraq MSK, ərizəçilərin şikayətlərinin rədd edilməsinin əsasına istinad kimi, pozuntuların olduğunu inkar edən müvafiq MnSK sədrlərinin və üzvlərinin izahatlarına istinad etmişdir. O həm də əsasən hakimiyyətyönlü partiyaları və “hakimiyyət QHT-lərini” təmsil edən müşahidəçilərin izahatlarına istinad etmişdir. Mərkəzi seçki komissiyası bu izahatların ehtimal olunan pozuntuları təsbit edən ərizəçilərin müşahidəçilərinin izahatından hansı səbəbdən daha etibarlı olduğunu izah etməmişdir. O ərizəçilərin müşahidəçilərini dindirməmişdir.

64. Ərizəçilərin təsdiq etdiyi kimi, Bakı apelyasiya məhkəməsinin qərarı kifayət qədər əsaslandırılmamışdır, çünki ərizəçilərin ehtimal olunan pozuntularla bağlı dəlilləri və bu dəlillərə MSK tərəfindən baxılmasının ədalətsizliyi araşdırılmamışdır.

65. Onlar həmçinin iddia etmişdir ki, Ali məhkəmə ərizəçilərin şikayətinə səthi baxmışdır və bundan başqa, kənar səbəb əsasında, məhz Konstitusiya məhkəməsinin seçki nəticələrini artıq təsdiq etməsi faktı əsasında onu qismən rədd etmişdir. Bundan başqa, ərizəçi şikayətlərinin Ali məhkəməyə verilmə müddəti başa çatanaqədər seçki nəticələrinin Konstitusiya məhkəməsi tərəfindən vaxtından əvvəl təsdiq edilməsi hüquqi müdafiə vasitəsi kimi Ali məhkəməyə şikayət etmənin ümumi təsirini azaltmışdır.

2. Avropa Məhkəməsinin rəyi

(a) Ümumi prinsiplər

66. Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsi səmərəli siyasi demokratiya üçün xarakterik olan prinsipi təcəssüm etdirir və müvafiq olaraq, konvensiya sistemi üçün birinci dərəcəli əhəmiyyət daşıyır (baxın, Avropa Məhkəməsinin “Metyu-Moen və Klerfayt Belçikaya qarşı” iş üzrə 2 mart 1987-ci il tarixli Qərarı). Bu maddə ola bilsin ki, əvvəlcə Konvensiyanın və onun Protokollarının digər müddəalarından fərqlənirdi, çünki konkret hüquq və ya azadlıq nöqtəyi-nəzərindən deyil, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərin seçkiləri xalqın öz iradəsini sərbəst

ifadə etməsini təmin edən şəraitdə keçirmək öhdəliyi kimi xülasə edilmişdir. Lakin Avropa Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, o fərdi hüquqları, o cümlədən seçmək və seçilmək hüququnu təmin edir (oradaca, §§ 46-51).

67. Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın təfsir edilməsi və tətbiq edilməsi əsasında duran demokratik prinsiplərin əhəmiyyətini ardıcıl olaraq qeyd etmişdir və hakimliyin idarə etdiyi effektiv və əhəmiyyətli demokratiyanın əsaslarının müəyyən edilməsi və dəstəklənməsi üçün Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsinə uyğun olaraq təmin edilən hüquqların əsas olduğunu vurğulamışdır (baxın, “Xyörst Birləşmiş Krallığa qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının Qərarı (№ 2)”. Bununla belə həmin hüquqlar qəti deyildir. “Vasitəli məhdudluqlar” mümkündür və iştirakçı dövlətlərin bu sahədə mülahizə hədləri vardır (baxın, “Metyus Birləşmiş Krallığa qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının Qərarı, “Labita İtaliyaya qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının Qərarı və “Podkolzina Latviyaya qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Qərarı). Lakin, Avropa Məhkəməsi Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsinin tələblərinə əməl edilib-edilmədiyini sonuncu instansiyada müəyyən edir. O əmin olmalıdır ki, seçmək və seçilmək hüquqlarının şərtlərinin bu hüquqları onların mahiyyətini azaldacaq və onları fəallıqdan məhrum edəcək dərəcəyədək məhdudlaşdırmasın, qanuni məqsəd üçün tətbiq edilsin və vasitələrin istifadəsi proporsional olmasın. Xüsusilə, müəyyən edilən istənilən şərtlər qanunvericilik hakimiyyətinin seçkilərində xalqın öz iradəsini azad şəkildə ifadə etməsinə mane olmamalıdır, digər sözlə, onlar ümumi seçkilər yolu ilə xalqın öz iradəsini azad şəkildə ifadə etməsinə yönəldilən seçki prosedurunun bütövlüyünün və səmərəliliyinin saxlanılması məqsədini əks etdirməli və ya zidd olmamalıdır (baxın, “Xyörst Birləşmiş Krallığa qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının yuxarıda xatırladılan Qərarı).

68. Bundan başqa, insan hüquqlarının müdafiə aləti olan Konvensiyanın obyektivi və məqsədi onun müddəalarının onun tərəfindən təfsirini və tətbiqini o qaydada tələb edir ki, onların şərtləri nəzəri və aldadıcı yox, praktiki cəhətdən səmərəli olsun (baxın, bir çox digər nümunələrlə yanaşı “Türkiyə Birləşmiş kommunistlər partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı” iş üzrə Böyük Palatanın 30 yanvar 1998-ci il tarixli Qərarı, “Şassanyu və digərləri Fransaya qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Böyük Palatasının Qərarı, “Likorezos və Yunanıstana qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Qərarı). Əgər sərbəst şəkildə həll edilməsi istənilən anda mümkün olsaydı, Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsi ilə təmin edilən və əsil demokratiya mexanizminin ayrılmaz konsepsiyasını təşkil edən seçkilərdə namizəd qismində iştirak etmək hüququ sırf xəyalı olardı. Deməli, passiv seçki hüququnun abstrakt şərtləri müəyyən edilən zaman dövlətlər geniş baxış həddlərinə malik olsalar da, hüquqların effektiv olma prinsipi tələb edir ki, seçki proseduru özbaşına qərarların qarşısının alınması üçün kifayət qədər zəmanətlərdən ibarət olsun (baxın, “Podkolzina Latviyaya qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin yuxarıda adı çəkilən Qərarı). Özbaşınalığın qarşısının alınmasını tələb edən bu prinsip həm də fərdi seçki hüquqlarından söhbət gedən digər hallarda da əhəmiyyət kəsb edir (baxın. *mutatis mutandis*¹ “Kovaç Ukraynaya qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Qərarı).

69. Avropa Məhkəməsi müəyyən etmişdir ki, seçki hüquqları ilə bağlı olan məsələlər üzrə fərdi şikayətlərə effektiv şəkildə baxılması üzrə daxili sistemin mövcudluğu azad və ədalətli seçkilərin əhəmiyyətli təminatlarından biridir. Bu sistem fərdi seçmək və seçilmək hüquqlarının səmərəli şəkildə həyata keçirilməsini təmin edir, seçki prosesinin dövlət tərəfindən idarə edilməsinə ümumi inamı dəstəkləyir və dövlətin Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsinə uyğun olaraq malik olduğu pozitiv öhdəliyin icra vasitəsinə təşkil edir. Əslində, seçki prosesi boyunca demokratik seçkilərin təmin edilmədiyinə işarə edən konkret nümunələr məsələni effektiv şəkildə müzakirə etmək iqtidarında olan səlahiyyətli ölkədaxili orqanda şəxslər tərəfindən şikayət edilməli olmasaydı, dövlətin Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsinə

uyğun təntənəli öhdəliyi və bu müddəə ilə təmin edilən fərdi hüquqlar aldadıcı olardı (baxın, “Namət Əliyev Azərbaycana qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Qərarı).

70. Avropa Məhkəməsi həm də seçki idarəçiliyinə görə cavabdeh olan hakimiyyət orqanlarının şəffaf fəaliyyət göstərməsinin və qərəzsizliyi və siyasi manipulyasiyalardan asılı olmamanı təmin etmələrinin vacibliyini (baxın, “Gürcüstan əmək partiyasının Gürcüstana qarşı” (Georgian Labour Party v. Georgia) iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Qərarı, şikayət № 9103/04, § 101, *ECHR* 2008), onların qərarlarının isə kifayət qədər əsaslandırılmasını qeyd etmişdir (baxın, yuxarıda adı çəkilən “Namət Əliyev Azərbaycana qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin Qərarı).

(b) Yuxarıda ifadə edilənlərin: prinsiplərin hazırkı işdə tətbiq olunması

71. Hazırkı işdə Avropa Məhkəməsi nəzərə alır ki, ərizəçilər seçki günü onların seçki dairəsində baş verməsi təxmin edilən seçki qanunvericiliyinin çoxsaylı pozuntularından şikayət etmişdir. Onlar iddia etmişdir ki, pozuntular və onlara adekvat baxılmasından ölkədaxili qüvvələrin boyun qaçırması nəticəsində onların dairəsində seçkilər azad və demokratik olmamışdır və seçkilərin rəsmi nəticələri seçicilərin real seçimini əks etdirməmişdir.

72. Ərizəçilərin ehtimal olunan konkret pozuntu halları ilə bağlı tələblərinə gəldikdə, Avropa Məhkəməsi, ərizəçilərin təqdim etdiyi, müşahidəçilərin izahatlarından ibarət bu növdə olan məlumatlardan fərqli olaraq, ehtimal olunan bütün bu pozuntuların və ya bir sıra pozuntuların baş verib-vermədiyini, əgər baş vermişsə, onların azadlığa mane ola biləcək pozuntuları təşkil etdiyini müəyyən etməyə çalışaraq, faktları müəyyən etmə funksiyasını qəbul edə bilməz.

84. Bundan əlavə, MSK istənilən pozuntunu inkar edən və adı çəkilməyən MnSK üzvlərinin bəzi izahatlarına istinad etmişdir (baxın, hazırkı Qərar, § 25). Bir halda ki, ərizəçilərin variantları seçki pozuntuları ilə bağlı məsələlərdə MnSK-nın vəzifəli şəxslərini potensial olaraq məsuliyyətə cəlb edə bilər, onların istənilən hərəkəti inkar etməsi təəccüblü deyildir. Bu səbəbdən Avropa Məhkəməsi ərizəçilərin iddialarının faktiki dəqiqliyi müəyyən edilərkən belə izahatların hazırkı işdə xüsusi faydasının olacağına əmin deyildi (müqayisə üçün “Namət Əliyev Azərbaycana qarşı” iş üzrə Avropa Məhkəməsinin yuxarıda adı çəkilən Qərarına baxın, § 83).

85. Yuxarıda xatırladılan nöqsanlar ölkədaxili orqanlar tərəfindən aradan qaldırılmamışdır. Bakı appelyasiya məhkəməsi MSK-nın nəticələrini sadəcə olaraq təkrarladı və dəstəklədi və irəli sürülən dəlillərin müstəqil araşdırmasını aparmadan və MSK prosedurunun nöqsanlarına dair ərizəçilərin şikayətlərini yoxlamadan onun dəlilini təkrar etdi.

86. Avropa Məhkəməsinə olunan şikayətə gəldikdə isə, o, ərizəçilər tərəfindən şikayətlərin Ali məhkəməyə verilməsi üçün qanunla ayrılan müddət hələ bitmədiyi halda, seçkilərin ümummilli nəticələrini təsdiq etmiş Konstitusiya məhkəməsinin hərəkətləri ilə effektivliyini itirmişdi. Ali məhkəmənin etirafına görə, ərizəçinin dairəsində seçkilərin nəticələrinə təsir edəcək qərar qəbul edə bilməmişdir, çünki onlar yekun nəticə kimi Konstitusiya məhkəməsi tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu vəziyyətin nəticəsi ondan ibarət olmuşdur ki, ərizəçilər seçki hüquqlarının ehtimal olunan pozuntularına görə xüsusi olaraq seçki mübahisələrinin həll edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş mövcud şikayət sistemi çərçivəsində əvəzinin ödənilməsinə nail olmağa davam etdiyi halda, ölkədaxili hüquq sistemi Konstitusiya məhkəməsinə bütün seçki prosedurunun, o cümlədən seçkilərin nəticələrini tamamlamağa imkan vermişdi. Konstitusiya məhkəməsinin qərarı ərizəçilər üçün əlçatan olan hüquq müdafiəsi vasitəsinə istənilən uğur perspektivindən məhrum etmiş və seçkilərlə bağlı olan fərdi şikayətlərə baxılması sistemini bütövlükdə ərizəçilərin işində faydasız və aldadıcı etmişdir. Bundan əlavə, davam edən araşdırmaların nəticəsi ümumilikdə parlament seçkilərinin ümumi qiymətlətləndirilməsi üçün

vacib olmadığı kimi, seçki prosedurunun ədalətli olmasını və bəzi dairələrdə seçkilərin nəticələrinin qanuniliyini mübahisə edən bir sıra fərdi şikayətlərin mövcud olması barədə məlumatlılığa baxmayaraq, Konstitusiyaya məhkəməsi seçkilərin ümummillə nəticələrini qanuni olduğunu təsdiq etmişdir.

87. Avropa məhkəməsi yuxarıda qeyd edilənlərə əsaslanaraq hesab edir ki, hazırkı işdə seçki komissiyalarının və məhkəmələrin, o cümlədən Konstitusiyaya məhkəməsinin davranışı və onların müvafiq qərarları seçkilərin nəticələrinin saxtalaşdırılması ilə bağlı ehtimal olunan hallarla mübarizə üçün və ərizəçilərin passiv seçki hüququnun qorunması üçün real səy göstərilməsinin açıq-aşkar olmadığını göstərir. Ərizəçilərin seçki pozuntuları ilə bağlı ciddi və sübut olunan şikayətlərinə ölkədaxili səviyyədə effektiv baxılmamışdır. Ərizəçilər üçün əlçatan olduğu və onların seçdiyi əvəzini ödəmə üsulu ərizəçilərin şikayətlərinə hələ baxıldığı halda seçkilərin nəticələrinin vaxtından əvvəl Konstitusiyaya məhkəməsi tərəfindən yekun nəticə kimi təsdiq edilməsinin faydasız nəticəsi olmuşdur.

88. Müvafiq olaraq, Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsi pozulmuşdur.

II. KONVENSIYANIN 14-CÜ MADDƏSİNİN EHTİMAL OLUNAN POZUNTUSU

89. Ərizəçilər yuxarıda qeyd edilən şikayətlə qarşılıqlı olaraq müxalif partiyaların irəli sürdüyü namizədlərin də onlar kimi bütün dövlət icra hakimiyyəti orqanları, seçki komissiyaları, məhkəmələr və hökumətin nəzarəti altında olan kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən bütün seçki prosesi ərzində müxtəlif vasitələrlə ayrı-seçkiliyə məruz qalmasından şikayət etmişdir.

Onlar Konvensiyanın aşağıdakıları nəzərdə tutan 14-cü maddəsinə istinad etmişdir:

“...Konvensiyada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan istifadə cins, irq, rəng, dil, siyasi və ya digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır”.

90. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, bu hissədə şikayət qabaqcadan baxılan şikayətlə əlaqəlidir və buna görə də mahiyyəti üzrə baxılması üçün məqbul elan edilməlidir.

91. Lakin Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsinin kontekstində çıxarılan nəticəni nəzərə alaraq, Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, hazırkı işdə Konvensiyanın 14-cü maddəsinin tələblərinin pozulması barədə məsələyə baxılması zərurəti yoxdur.

III. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQ EDİLMƏSİ

92. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Əgər Avropa Məhkəməsi Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə təyin edir”.

A. ZƏRƏR

I. Maddi zərər

93. Ərizəçilər onların seçki kampaniyaları ilə bağlı müxtəlif xərclərə münasibətdə hər birinin xeyrinə 30 000 avro tələb etdilər.

94. Azərbaycan hakimiyyəti iddia etdi ki, göstərilən maddi zərərlə Konvensiyanın ehtimal edilən pozuntuları arasında səbəb-nəticə əlaqəsi yoxdur.

95. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, ərizəçilərin tələbləri geniş bölgədə ifadə edilməmişdir və sübutlarla təsbit edilməmişdir. İstənilən halda o müəyyən edilən pozuntularla ehtimal olunan maddi zərər arasında səbəb-nəticə əlaqəsini nəzərdə tutur, müvafiq olaraq, tələbi rədd edir.

2. Mənəvi zərər

96. Ərizəçilər seçki hüquqları pozulmaqla onlara vurulan mənəvi zərəyə görə təzminat qismində 100 000 avro tələb etdilər.

94. Azərbaycan hakimiyyəti iddia etdi ki, tələb olunan məbləğ həddindən artıqdır və əvvəllər baxılan Azərbaycana qarşı müqayisə edilə bilən aktlarda mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsi 7 500 avronu aşmadığını vurğuladı.

95. Avropa Məhkəməsi, göstərilən halları ədalətli əsaslarda qiymətləndirməklə, mənəvi təzminat qismində hər bir ərizəçiyə 10 000 avro, habelə göstərilən məbləğə hesablanan istənilən vergini təyin edir.

B. MƏHKƏMƏ XƏRCLƏRİ VƏ MƏSRƏFLƏR

99. Ərizəçilər ölkədaxili araşdırmada və işin Avropa məhkəməsində araşdırılmasında çəkilən hüquqi xərclərin əvəzinin ödənilməsi üçün birlikdə 2 000 avro tələb etdilər. Bu tələbə dəstək olaraq onlar vəkilləri X. Həsənovla olan müqavilələrini təqdim etdilər.

100. Azərbaycan hakimiyyəti qeyd etdi ki, yuxarıda adı çəkilən müqavilə ölkədaxili araşdırmada təmsilçiliyə görə hüquqi qonorarı nəzərdə tutsa da, Həsənov faktiki olaraq ərizəçiləri yalnız ölkədaxili araşdırmada, Avropa məhkəməsində təmsil etmişdir. Burdan irəli gələrək Azərbaycan hakimiyyəti Avropa məhkəməsindən tələblərin ölkədaxili araşdırmada çəkilən hüquqi xərclərlə bağlı olan həmin hissəsinin rədd edilməsini xahiş etmişdir.

101. Avropa Məhkəməsinin əvvəlki təcrübəsinə uyğun olaraq ərizəçi xərc və məsrəfləri həqiqətən çəkilməsi, geri qaytarılması və həcmnin ağlabatan olması baxımından geri qaytarmaq hüququna malikdir. Avropa Məhkəməsi hazırkı işdə qeyd edir ki, X. Həsənovun ölkədaxili araşdırmada ərizəçilərin maraqlarını təmsil etdiyi sübut olunmamışdır. Avropa Məhkəməsi təqdim edilən sənədləri nəzərə almaqla ölkədaxili araşdırmalarda çəkilən xərclərin və məsrəflərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı tələbi rədd edir və Avropa Məhkəməsində araşdırma zamanı çəkilən xərclərin əvəzinin ödənilməsi hesabına hər üç ərizəçiyə birlikdə 850 avro verilməsini ədalətli hesab edir.

C. ÖDƏMƏNİN GECİKDİRİLƏCƏYİ HALDA FAİZ DƏRƏCƏSİ

102. Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, ödənişlərin gecikdirilməsi zamanı faiz dərəcəsi Avropa Mərkəzi Bankının son kredit dərəcəsi üstəgəl üç faiz müəyyən olunmalıdır.

Şərh olunanlara əsasən Məhkəmə yekdilliklə:

- 1) mahiyyəti üzrə baxılması üçün şikayəti *qəbul edilən elan etdi*;
- 2) *qərara aldı ki*, Konvensiyaya 1 №-li Protokolun 3-cü maddəsi pozulmuşdur;
- 3) *qərara aldı ki*, şikayətə Konvensiyanın 14-cü maddəsi əsasında baxılması zərurəti yoxdur;

4) *qərara aldı ki:*

(a) a) cavabdeh dövlət bu qərarın qüvvəyə mindiyi gündən sonrakı üç ay ərzində Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq ərizəçiyə ödəniş gününə müəyyən olunmuş məzənnə ilə yeni manata çevirməklə aşağıda göstərilən pul məbləğlərini ödəməlidir:

(i) mənəvi zərərin əvəzlənməsi qismində hər bir ərizəçinin xeyrinə 10 000 avro (on min avro), habelə həmin məbləğə hesablanan hər cür vergilər;

(ii) hər üç ərizəçiyə birlikdə məhkəmə xərclərinin və məsrəflərin əvəzlənməsi qismində 850 avro (səkkiz yüz əlli avro), habelə göstərilən məbləğlə bağlı olaraq ödənilməsi vəzifə olaraq ərizəçilərə həvalə edilə biləcək hər cür vergilər;

(b) b) göstərilən üç aylıq müddətin sona çatdığı tarixdən ödənilmə anınadək həmin məbləğlərin üzərinə həcmi ödənilmədiyi dövrdə qüvvədə olan Avropa Mərkəzi Bankının son faiz dərəcəsi ilə müəyyən edilən sadə faizlər, üstəgəl üç faiz hesablanmalıdır;

5) *ərizəçilərin ədalətli təzminatla bağlı tələblərinin qalan hissəsini rədd etdi.*